

TKANJE V FURLANJI

Nekaj zapiskov o razstavi »TKANINE
IN TKANJE V FURLANJI OD XIII.
DO XX. STOLETJA«

Videm, jeseni 1986

Danes uporablja v Furlaniji statve s pedali le še kakih petdeset tkalk. Pred dvesto leti, ko je bilo tkanje še moški poklic, je bilo v rabi približno 3500 statav; to število, prevzeto iz uradnih popisov Beneške republike, je približno in zaokroženo navzdol, saj poleg drugih niso upoštevane vse tiste statve, na katerih so ženske tkale za lastno rabo.

Razloge za to drastično zmanjšanje najdemo v korenitih spremembah furlanske družbe oziroma zboljšanju življenskih razmer. V preteklem stoletju je postala beseda »tkalec« (v tradicionalnem pomenu) sinonim za revščino.

*cjés, cjés ... che pui tu cjesaràs
e mancul tu varàs,*

(tki, tki ... čim bolj boš tkal, manj boš imel!)

In vendar se tradicionalno tkanje obravnava kot umetnost, ki ne sme biti pozabljena in jo moramo varovati, umetnost, ki si zasluži in je tudi deležna razstave.

Videmska razstava obsega didaktični del (o tkanini, statvah in tkanju), zgodovinski del, del posvečen rokodelstvu danes in del, ki obravnava industrijsko tekstilno proizvodnjo.

S postavitvijo predmetov in dokumentov so neposredno poudarjene nekatere teme (in problemi):

— razmerje med tkanjem v predindustrijski družbi in današnjimi rokodelci;

— pri sodobnem rokodelstvu — razmerje med umetnostnim izdelovanjem, uporabno proizvodnjo, industrijsko proizvodnjo; med izdelavo in tržiščem značilnih obrtnih izdelkov;

— problem prenašanja poklicnega znanja;

— specifičnost tekstilne proizvodnje v Furlaniji in postavitev Furlanijé v evropsko tkalsko proizvodnjo. V

preindustrijskem rokodelstvu je bila tekstilna izdelava najmobilnejša dejavnost, področje, kjer je bilo najmanj lokalnega patriotizma. Ni naključje, da se govori o »geografiji tekstilcev«. V obtoku niso bili le izdelki, tehnologije, zamisli, kapital in surovine (svila, lan in bombaž, ovce in pastirji); vsepovsod so krožili in se razpršili tudi mikalci, tkalci, barvarji in krojači; v Furlanijo so prišli iz Toskane, Lombardije, mojstri iz Benečije, Piemonta, Bergama in tehniki iz Lyona, Prage, Marburga in še od drugod; na meji med Beneško republiko in habsburškim imperijem, ki je tekla čez Furlanijo, so tihotapili svilene kokone in obrtnike; torej specifičnost tekstilstva v Furlaniji; vendar tudi problem ustrezne definicije in dokumentiranja te specifičnosti.

Moje področje raziskovanja je zgodovina tradicionalnega in ljudskega oblačenja in v tem okviru me zanimata tudi zgodovina tkanja in tkanje danes. V tem pogledu se bom omejil na nekaj opazk, ker mi omogočajo poudariti nekatera vprašanja, ki bi sicer ostala prikrita spričo večjih problemov, ki sem jih navedel.

Od začetka štiridesetih let se je v nadaljnjem dvajsetletju tradicija raziskav v Furlaniji tako razvila, da je še danes to področje najboljše dokumentirano, kar zadeva zgodovino noš, torej tradicionalnih in ljudskih oblačil. Plodno sta sodelovala Lea D'Orlandi, prekaljena terenska delavka, in Gaetano Perusini z izkušnjami pri arhivskem delu in še mnogi drugi, ki so želeli zbrati in ohraniti še zadnja pričevanja v zgodovini tradicionalne noše. Največ tega gradiva danes hrani etnografski muzej v Vidmu, poleg tistega v muzeju v Gorici in Tolmezzu.

V Navodilih za študij ljudske tradicije iz leta 1952 Paolo Toschi navaja vzorce za regionalne raziskave zgo-

dovine noš in pri tem omenja skoraj izključno furlanske prispevke. Zahvaljujoč tem spisom so bile pretrgane vsakršne povezave z umetnimi in folklorističnimi predstavitvami noš. Morda se kdo še spomnja hude krvi, ki jo je povzročil Gaetano Perusini z ironiziranjem oblačil folklorističnih plesalk in plesalcev pri tistih, ki so se okoriščali s folklorističnimi prireditvami.

Takšno ironiziranje bi bilo dobrodošlo tudi danes. Pri etnografskih raziskavah pa vendar pride do razhajanj ob nekaterih takratnih izhodiščih: upoštevanje zlasti zgodovinske strani pojava »noš«; ljudske noše obravnavane kot izumirajoči pojavi in zgodovina tradicionalne noše kot prehod iz različnosti k uniformiranosti, od raznovrstnega k standardiziranemu oblačenju. Kazalnik tega prehoda je tudi postavitev razstave, ki vzporeja gradivo iz preteklosti in sedanjosti in ga ne obravnava ločeno.

Kljub vsemu pa se mi zdijo še vedno plodne nekatere novosti v takratni postavitvi.

Na raziskovalni ravni, na primer, mnenje, da so globalni vzorci kakor npr. »furlanska noša«, »tkalska tradicija v Furlaniji« in podobno neplodni; namesto tega obravnava omejenih območij in zamejenih problemov. Ni šlo le za zagotovitev poglobljenejših raziskav, temveč tudi za spoznanje, da imajo osrednjo vlogo v rokodelstvu podrobnosti.

Drugič, izbor različnih dokumentarnih virov: vsa raznovrstnost grafičnih (uradnih in neuradnih), ikonografskih virov, orodij, vzorcev in materialov. To zlasti iz enega razloga. Viri in gradivo se raziskovalcu razkrivajo z različno zgodovinsko globino. V kronološkem pogledu: do 18. stoletja lahko delamo s »predmeti« — s tkaninami in orodji, vzorci in statvami — če pa se časovno odmikamo, imamo na razpolago le podobe in zlasti »besede«, zapisane na papirju ali pergamentu, in z njimi moramo delati. Raziskovalec se znajde pred besednjakom tkalca, ki je izjemno kompleksen, nestalen, včasih povezan z mednarodnim izrazjem, drugič z omejeno narečno terminologijo, skoraj žargonom; besednjak, ki se razlikuje od kraja do kraja, od generacije do generacije, od ene do druge tradicije. Priča smo problemom, ki so za raziskovalca nerazrešljivi brez pomoči

tkalca, ki zna še danes uporabljati statve tako kakor nekoč.

Ta vidik je bil v preteklost zapostavljen.

Vrednost te razstave je v tem, da je poskusila združiti rokodelce, ki še vedno uporabljajo statve, in raziskovalce, konzervatorje v muzejih in tiste, ki se ukvarjajo s pospeševanjem in vrednotenjem obrtnega izročila.

Toda problem različne zgodovinske globine dokumentacijskih virov zadeva tudi socialno raven. Na razstavi so paramenti, ki jih je nosil patriarh Bertrand junija 1350; ni pa bilo mogoče iz tistega časa razstaviti ene same srajce tisočerih furlanskih kmetov in kmetov. Veliko lahko povemo o tkalcih v 18. stoletju, lahko tudi rekonstruiramo delovne postopke in prepoznamo tehnične rešitve iz njihovih zapisanih knjižic, knjižic rovašev; skoraj ničesar pa ne moremo povedati o nekaj deset tisoč ženskah, ki so si v istem času slino spodbujale z lops (vrsta divjih jabolok) in *quargnui* (plodovi jesen), ko so pripravljale kilometre prediva, s katerim so preskrbovale tkalce.

Spričo navedenega se tudi sam, tako kakor razstava, počutim naslednik takšnega preučevanja in soglašam z zastavitvijo tiste uspešne dobe raziskovanja. Vendar brez iluzij, kajti dobro vem, kako se je končalo. Etnografski muzej v Vidmu, ustanovljen pred približno dvajsetimi leti, z časno zbirko v zakasnih prostorih, je žal pri tem tudi ostal. Ne zavidam danes odgovornim, ki morajo ukrepati v takšnih gnijočih razmerah.

Medtem ko se s preveliko lagodnostjo odpirajo novi etnografski muzeji, imajo starejši etnografski muzeji, ki hranijo nenadomestljive vire, dragoceno primerjalno gradivo (Tolmezzo, Gorica, Videm), velike težave vsakič, ko načrtujejo kakšno razstavo, vredno tega naziva. Nekateri so že bili prisiljeni, da so se odpovedali raziskovalnemu delu. Ni naključje, da podobna tkanja, ki jo ponuja razstava, v bistvu ni nič drugačna od tiste, poznane že pred tridesetimi leti. V tem smislu menim, da sodijo v razstavne prostore tudi gore papirja, ki v arhivih čakajo, da bodo pregledani, in gore tkanin v muzejskih skladiščih, podstrešjih in zakristijah, da bodo primerno shranjene, analizirane in katalogizirane.

To je bila naslednja opazka v zvezi z raziskavami, ki so še pred nami.

Na ravni zgodovinske raziskave ni novosti, najopaznejša novost razstave pa je v tem, da so starodavne tkani- ne postavljene ob današnjih ročno izdelanih tkaninah. Kontinuiteta ni formalna, določno je osnovana na stroju, statvah, ki jih obrtniki še vedno uporabljajo, in na njihovem poznanju tehnik, ki jih prenašajo na naslednike. S tem je povezan del razstave, ki je posvečen industriji, saj se je industrijska revolucija začela s statvami na nožni pogon, naslednicami inovacij inteligentnih in rado- vednih rokodelcev.

Simboličen se mi zdi dogodek v Vid- mu pred štirimi leti. Etnografski mu- zej je pripravil zanimivo razstavo, po- svečeno skrinji in bali. Veliko prostora je bilo odmerjeno oblačilom. Raz- stavljene so bile tudi statve na nožni pogon iz 18. stoletja; toda bile so iz- ključno na ogled. Nihče med nami, soustvarjalci razstave, jih ni znal oživiti. Na tokratni razstavi pa naj- demo statve iz 18. stoletja, še vedno uporabne, na katerih ob tej prilož- nosti tkejo tkalke, na podobnih pa sicer tkejo sodobne stenske preproge. To se mi zdi pomembna novost: teh- nična stran — orodja in znanje, ki jim vlije življenje — so postavljeni v središče raziskave oziroma didak- tičnega dela razstave.

Veliko je sprememb, ker razstave ni- so pripravili folkloristi, zgodovinarji, muzejski vodje, pač pa obrtniki, ki še vedno uporabljajo statve in se zani- majo za zgodovino svojega poklica, upoštevajo tržišče za današnjo pro- dukcijo. Manj je prostora za učenja- ško pozornost, za nostalgični vpogled, za zgolj verbalno ali (še slabše) ideo- loško rekonstrukcijo preteklosti.

V dogajanju ob razstavi (celo zavrnitvah sodelovanja, do katerih je pri- šlo) vidim pravilni način, kako naj bomo pozorni na tradicijo in kulturno specifičnost. Preostali neposredni do- kumenti rokodelcev (zlasti njihove tkanine, zapisni zvezki, njihova po- gosta navzočnost v sodnih zapisih o heretikih in razgrajčih preteklih stoletij) nam kažejo, kako so inova- tivno ravnanje, radovednost, dlako- cepstvo, užitek v razumnem eksperimen- tiranju, nestalnost sestavine *kul- ture poklica* tkalca. Za rokodelca da- nes pomeni zvestoba tradiciji pred- vsem zvestoba tej odprti naravnano- sti: zanimanje za preteklost, za pre- teklost poklica je njeno bistvo.

Dejstvo, da so dali pobudo rokodelci, je pomembno tudi na raziskovalni

ravni: preprečuje nekatera tveganja v zvezi z že omenjeno tradicijo pre- učevanja.

Zgodovinarja zavezuje, da ne pozabi na prvenstvenost tehnične strani obrt- ne produkcije. Preden preučujemo in popisujemo dele oblačil kot takš- ne, so na primer predpasnik in dežni plašč, »cjamesót« (ženska obleka) in »velada« (dolga moška srajca) rezul- tat produkcijskega procesa kot celote prostora, časa, energije, surovin, ka- pitala, orodja, dela, znanja, spretno- sti, načrtovanja, družbenih razmerij in še česa. Tako so raziskave spet na trdnih tleh.

Toda upoštevati moramo tudi na- sprotni vidik, ki nam ga nakazujejo humanistične vede.

V Furlaniji je na stotine plesno-pev- skih skupin, ki tkanine uporabljajo kot gradivo za formalizacijo. V ust- nem slovtvu niso v rabi imena in priimki; le redko se uporabljajo tudi natančna krajevna imena. Imena in priimki; torej medosebna razmerja in razmerja v skupini so zabrisani in izraženi posredno — in prav zato bolj poudarjeno — z nogavicami, predpas- niki, srajcami, jopiči in klobuki

*chel grimâl di indiane
ches cjalzutes di colôr!
Dôs, tre mis a la lontane
che fantate a fâs splendôr;*

*I fantaz di cheste vile
la cjamese an di cambri:
an la panze sclagne sclagne
deboleze di muri*

(tisti predpasnik indijanke, tiste pi- sane nogavice! Dve, tri milje daleč se blešči tisto dekle! Fantje te vasi ima- jo srajce iz kambrika: toda tenke ži- vote, oslabeledost za umret)

Specifična retorika literarnih bese- dil ustne tradicije v polni meri izrab- lja celoten kodeks oblačil in celo lest- vico surovin, orodja, gibe pri predenju in tkanju. Kakor je poznano, se to dogaja celo na poglobljenejši ravni v vseh mitologijah.

Rekonstruirati zgodovino tkanja po- meni združiti v celoto niti, vretena, barve, statve in tkalce s cenami, transportom, taksami, tihotapstvom, trgovinami, kapitalom, boleznimi, mi- gracijami, razmerjem med poljedel- stvom in obrtjo, med Furlanio in Benečijo, med Furlanijo in Nemčijo in še tisoč drugih stvari.

Pomeni pa tudi upoštevati bolj »glo- balen« tkalski značaj; značaj, ki po- jasnjuje navzočnost tkanine med pro- dukti imaginarnega in v simbolič-

nem univerzumu, ki vsaki kulturi omogoča, da premišlja in govori sama o sebi; značaj, zaradi katerega še govorimo (čeprav ne vidimo več tkalcev, ki tkejo za sosednjimi vrati), da se »tkejo razmerja«, »se snujejo spletke«, »se trgajo niti« itn.

To so zgovorni kazalci osrednje vloge, ki jo je imelo blago v družbenih normah in v vrednostnem sistemu. Zato se je tudi v naši kulturi, tudi v Furlaniji, blago stoletja uporabljalo za poudarek, označitev, potrditev in utrditev meje med moškimi in ženskami, mladimi in starimi, bogatimi in revnimi, delovnim in praznjim, med svetim in profanim.

Fantje so podarjali »golarines« (ovratne rute), da bi navezali stike z dekleti; da bi prekinjale stike s sosedami, so ženske dvignile krilo. Ljudje

so puščali cerkvi obleke za zaobljubo (na razstavi so čudoviti obredni parametri takšnega laičnega izvira); revežem so v oporokah zapuščali rjuhe; da bi preživeli, so ljudje zastavljali vezeno perilo; bolne so zdravili z merjenjem z vrvico; za čaranje so dojenčkom kradli povoje; da bi se rešili urokov, so ponoči stekali srajce na križiščih.

Svet tkanin je z vsenavzočnostjo v vseh družbenih plasteh pomemben ključ za prepoznavanje ekonomskih, socialnih, etičnih in estetskih mehanizmov vsake kulture. Tudi v Furlaniji mora biti ta celostna zgodovina še spoznana.

Gian Paolo Gri

Prevedla
NADA PRIMOŽIČ

POSAMEZNIK, KONGRES, PRIŠTINA

33. KONGRES ZVEZE FOLKLORISTOV JUGOSLAVIJE,

V dneh od 24. do 28. septembra leta 1986 je bil v Prištini 33. kongres Zveze folkloristov Jugoslavije. Poleg jugoslovanskih razpravalcev so se ga udeležile tudi delegacije iz tujine (iz Nizozemske, Češke, Sovjetske zveze, Bolgarije, ZR Nemčije, Norveške, Kitajske ..., iz Turčije celo delegacija z devetimi člani). Kongres ni bil organiziran v okviru SR Srbije, pač pa ga je prvič samostojno pripravila AP Kosovo.

Opazovalcu, ki prvič prihaja na takšen kongres, je vse novo, tako potek kongresa kakor tudi celotno dogajanje okrog njega. Ker pa je prihod na kongres v Prištino tudi prvo srečanje s tem mestom, je to kar dvojno prvo srečanje. In zato se moraš najprej razgledati po neznanem mestu in šele nato lahko zadiháš s kongresom.

In kaj vidiš? Veliko novih, zelo lepih zgradb je posejanih po Prištini (nova, študijska knjižnica kupolaste konstrukcije iz stekla in marmorja, športno-kulturno središče Bora e Ramiz z zanimivo arhitekturno rešitvijo, nova Filozofska fakulteta, Grand hotel Priština...) in vse to daje vtis, da se je mesto komaj začelo oblikovati. Ko pa stopiš bliže in vidiš poškodovane stopnice, razbita okna, neurejeno okolico, dobiš občutek dvojnosti:

lepote in popolne zapuščenosti tega mesta. Tako nekako je bilo tudi s kongresom in kongresniki. Prijazni organizatorji so kongresnike sprejeli, jih namestili v Grand hotel Priština, v hotel »Božur«..., začeli s slovesno otvoritvijo kongresa v veliki dvorani Filozofske fakultete, prezrli pa so marsikaj pomembnega.

Toda preden začnemo s kritiko, moramo najprej razčleniti celoten potek kongresa, njegovo vsebino in rezultate.

Znanstveniki so nova spoznanja predstavili z branjem referatov, ki je potekalo na Filozofski fakulteti v Prištini. Kongresniki so bili razporejeni po strokah v tri sekcije: sekcija za raziskovanje ljudske književnosti, etnomuzikološka sekcija in sekcija za otroško folkloro. Predavanja po sekcijah so potekala v dveh ali celo treh dvoranah hkrati, tako da so bila širša plenarna razpravljanja nemogoča. Teme raziskav so bile razporejene v dve glavni skupini in nato še v podskupine po sekcijah.

I. FOLKLORA KOSOVA

II. KONTINUITETA IN SPREMEMBE V LJUDSKEM USTVARJANJU

a) Razmerje med vaškim in mestnim okolje